

Aluevaltaus idän orjakaupan tutkimuksessa

■ ANTTI RUOTSALA

Jukka Korpela, *Idän orjakauppa keskiajalla. Ihmisryöstöt Suomesta ja Karjalasta*. Historiallisia Tutkimuksia 266. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2014.

Itä-Suomen yliopiston yleisen historian professori Jukka Korpela toteaa teoksensa johdannossa, että ”keskiajan ja varhaisen uuden ajan alun orjuutta Euroopassa ja Lähi-idässä on tutkittu valtaisesti viimeisen puolentoista vuosisadan aikana”. Silti on huonosti tunnettu tosiasia, että keskiajan läntisessä kristikunnassakin oli runsaasti, erityisesti Pohjois-Afrikasta ja Mustanmeren alueelta tuotettuja orjia, vaikka kyseessä ei ollutkaan mikään orjatalous antiikin Rooman tai Yhdysvaltain etelän tapaan.

Suomen ja sen lähialueiden suomensukuisen väestön suhdetta orjakauppaan ei ole käytännössä tutkittu lainkaan. Perinteisesti on ajateltu, että viikinkiajalla orjia vietiin kyllä Suomesta ja Karjalasta itään, mutta sen jälkeen suomalaisia joutui orjiksi Venäjälle lähinnä vain isovihan aikaan 1700-luvulla. Nyt Korpela osoittaa, että Suomi aina Pohjanmaata ja Etelä-Lappia myöten ja tietenkin Karjala oli elimellinen, joskin kaukainen osa idän orjakaupan rakenteita aina varhaiskeskiajalta uuden ajan alkuun. Tässä mielessä Korpelan

teos on uutta tietoa esiintuovaa perustutkimusta, joka murtaa radikaalistikin entisiä käsityksiä.

Korpelan tutkimus on ollut erittäin vaativa jo ajallisen ja maantieteellisen laajuutensa vuoksi. Se keskittyy erityisesti venäläisiin ruhtinaskuntiin, Mustanmeren rannikon pohjoispuolelle, Volgalle ja Venäjän metsävyöhykkeelle, mutta laajenee myös läntiseen kristikuntaan, islamilaiseen kulttuuripiiriin ja jopa Intiaan. Ihmisryöstöt Suomesta ja Karjalasta olivat silti vain vähäinen juonne idän orjakaupassa, vaikka niistäkin on venäläisissä kronikoissa toistasataa mainintaa. Kun varhaisuuden ajan orjakauppa Mustallamerellä ja Kaspiamerellä koski kymmeniä tuhansia ihmisiä vuosittain, ei Korpelan arvion mukaan edes tällöin ollut suomalaisia ja karjalaisia mukana muutamaa kymmentä enempää vuodessa. Suuri osa kaukaisista orjista menehtyi tietenkin matkalla.

Tutkimustehtävä on edellyttänyt monitieteisesti tarkasteltua, laajaa viitekehystä. Korpelan läpikäymien lähteiden määrä onkin vaikuttava ja niiden lukeminen on edellyttänyt paitsi muinaisvenäjän eri muotojen myös lukuisten muiden kielten hallintaa. Venäläisten kronikoiden ja asiakirjalähteiden lisäksi hän on käynyt läpi muun muassa italialaisia kaupparekistereitä, balttilaisia kronikoita sekä niin kristittyjen kuin muslimienkin matkakertomuksia. Tämä monikielisyys ja -muotoisuus liittyy myös tutkimuskirjallisuus-

teen. Korpela ilmoittaa tutkineensa aihepiiriään kymmenkunta vuotta, missä ei ole ihmeteltävää. Historiantutkimuksessa ei voi saavuttaa pikavoittoja, mitä ei aina ymmärretä nykyisessä yliopistojen ilmapiiressä.

Korpelan tutkimukseen sisältyy runsaasti eri osa-alueita. Hän tutkii ja selvittää muun muassa orjien kysyntää, määriä, hintoja ja kauppareittejä. Kaukaa pohjoisesta oli kallista kuljettaa orjia pitkin Venäjän jokia, joten suomensukuisien kansojen alueilta kannatti viedä vaaleita pikkulapsia ja naisia, joista maksettiin korkeita hintoja esimerkiksi Persiassa, Kaukasiasa ja etäämpänäkin. Korpelan mukaan suomalaisia ei ryöstetty Venäjän maaseudun työvoimaksi, koska siihen ei ollut tarvetta. On kiinnostavaa, että nimenomaan Venäjän ruhtinaskuntien sotavoimien palveluksessa olleet tataarit osallistivat näihin ihmisryöstöihin. Nähdäkseni heidän nomadisen liikkuvuutensa, kyvyn siirtyä nopeasti paikasta toiseen, on täytynyt olla tässä merkityksellistä. Nyt karjalaumojen sijasta siirrettiin vain orjalaumoja paikasta toiseen. Ajatuksia herättävä sivujuonne tutkimuksessa on uusi tulkinta suomalaisen, tilattoman ”joutoväen” rahtaamisesta 1500-luvulla Ruotsiin kaivosmiehiksi, käytännössä kaivosorjiksi. Entä mikä on ollut Hansan asema orjakaupassa?

Teoksessa tarkastellaan myös orjakaupan hiipumista. Euroopasta Alppien pohjoispuolelta se alkoi

hävityä jo 1100-luvulta lähtien, mikä liittyi erityisesti territoriaalisen kuninkuuden sekä samalla verotuksen ja hallinnon organisoitumiseen. Orjat vapautuivat nyt isännistään ja tulivat kuninkaan lakien alaisiksi – tosin osassa Eurooppaa maaorjiksi. Kyse ei ollut kuitenkaan enää perinteisestä orjuudesta. Muualla tämä kehityskulku käynnistyi myöhemmin tai vallanmuodostus tapahtui toista tietä. Yksi ongelmallinen tekijä orjakaupassa oli koko ajan kristittyjen orjien pitämisen kielto kristittyjen keskuudessa. Samoin muslimit eivät hyväksyneet muslimien saattamista orjiksi. Suomensukuiset luokiteltiin yleensä pakanoiksi, joten he kelpasivat kaikille.

On arvokasta, että Korpela on julkaissut aihepiiristä useita englanninkielisiä artikkeleita. Silti pidän oikeana, että hän on tehnyt siitä myös suomenkielisen monografian, sillä sen tuottama tietämys on kansallisesti merkittävää ja on tärkeätä, että nämä asiat ilmaistaan myös suomen kielellä. Korpelan teos on ollut hyvin esillä suomalaisessa julkisuudessa. Siinänsä aihe kiinnostaa laajaa lukijakuntaa, mutta ehkä vain historian todelliset harrastajat lukevat teoksen kannesta kanteen. Jo lähdeaineiston luonteesta johtuen mikrohistorialliset elementit puuttuvat tutkimuksesta. Emme esimerkiksi kykene seuraamaan yksittäisten, kaapattujen orjien kohtaloita vaikkapa Oulusta Buhaaraan. Teos tarkkoine alaviitteineen on enemmän tutkimus kuin tietokirja, joten se kiinnostanee eniten historian ja muidenkin humanististen alojen ammattilaisia.

Korpelan tutkimuksesta nousee esiin kaksi metodologis-teoreettista ja esittämistapaankin liittyvää ky-

symystä – enkä esitä tätä niinkään kritiikiksi. Ensinnäkin on ikuisuusongelma, miten tutkittavat ilmiöt määritellään historian tutkimuksessa, nähdäänkö ne enemmän tutkijan vai tutkittavan näkökulmasta. Tarkoitan tässä yhteydessä käsitteitä orjuus ja orja. Yleensä orjuustutkimuksissa nämä käsitteet on lyöty aika selkeästi lukkoon, mikä onkin ehkä helpoin ratkaisu. Korpela kuitenkin toteaa, että ”orjuus tai lanistutussa asemassa olevan työnteke on mitä monimutkaisin ja heterogeenisin ilmiö”, mikä osoittautuu tutkimuksen kuluessa paikkansapitäväksi jo ajallisten ja paikallistenkin vaihtelujen takia.

Kulttuurit, yhteiskunnat ja niiden orjakäytännöt ja -hierarkiat ovat saattaneet olla keskenään todella erilaisia. Itse asiassa Suomessakin on ollut varmasti orjan asemassa olleita ihmisiä ainakin varhaiskeskiajan maatalousyhteisöissä. Eivätkö myös nykyisen ihmiskaupan uhrin ole oikeastaan orjia? Korpela lähestyy tätä määrittelyongelmaansa moneen kertaan. Mielenkiintoista on orjia koskevan erikulttuurisen, -kielisen ja -aikaisen nimistön ja terminologian esiintuonti, mikä lähenee paikoin käsittehistoriaa. Korpelan silmiinpistävä varovaisuus etnisissä määrittelyissä edustaa myös tätä hänen lähestymistapaansa.

Toiseksi Korpelan teos on empiiristä lähdetutkimusta lähes puhtaimmillaan, mikä merkitsee tässä tapauksessa valtaosaa määrää lähteistä esiin nostettuja yksityiskohdista. Näille yksityiskohdille annetaan kyllä muun muassa talous- ja sosiaalishistoriallisia selitysmalleja. Silti niiden suuri määrä hankaloittaa jonkin verran lukukokemusta. Katson kuitenkin, että tässä

tapauksessa yksityiskohdat puolustavat paikkaansa, sillä suurta osaa niistä ei ole koskaan tuotu lähteistä julkisuuteen ja vielä näin tarkasti dokumentoituna.

Ei ole yleistä, että historian tutkija löytää elämänsä aikana näin laajan ja neitseellisen tutkimusalueen ja onnistuu muuttamaan vallitsevan käsityksen. Korpelan tutkimustyö idän orjakaupasta yleensä sekä Suomesta ja Karjalasta sen kohteena on luonut aihepiirille nyt tutkimuksellisen perustan ja tulee aikojen saatossa inspiroimaan jatkotutkimusta.

Kirjoittaja on yleisen historian dosentti Helsingin yliopistossa